

2. Комунальна установа “Ізмаїльський архів”. – Ф. 778. – Оп. 1. – Д. 161.
3. Там само. – Ф. 796. – Оп. 1. – Д. 17.
4. Там само. – Ф. 779. – Оп. 1. – Д. 93.
5. Там само. – Ф. 780. – Оп. 1. – Д. 42.
6. Там само. – Ф. 770. – Оп. 1. – Д. 47.
7. Там само. – Ф. 780. – Оп. 1. – Д. 41.

References

1. Shubin N.A. Problemy snabzheniya russkoy armii v usloviyakh Pervoy mirovoy voyny: Opyt vzaimodeystviya gos–va i obshchestv. org., 1914–1917 gg. : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 “Otechestvennaya istoriya” / N.A. Shubin. – Moskva, 1997. – 20 s.; Aranovich A.V. Intendantstvo russkoy armii nakanune i v gody Pervoy mirovoy voyny : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 “Otechestvennaya istoriya” / A.V. Aranovich. – Sankt–Peterburg, 2000. – 22 s.; Aranovich A.V. Intendantskoye snabzheniye russkoy armii vo vtoroy polovine XIX – nachale XX veka : avtoref. dis. ... dok. ist. nauk : spets. 07.00.02 “Otechestvennaya istoriya” / A.V. Aranovich. – Sankt–Peterburg, 2006. – 25 s.; Valyayev Ya.V. Frontovoy byt voyennosluzhashchikh rossiyskoy armii v gody Pervoy mirovoy voyny : avtoref. dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 “Otechestvennaya istoriya” / Ya.V. Valyayev. – Belgorod, 2012. – 23 s.; Golovinskiy V. Veshchevoye obespecheniye russkoy armii v gody Pervoy mirovoy voyny / V. Golovinskiy, R. Dorofeyev // Oboznik. Istoriya tyla Rossiyskoy armii. Informatsionno–tematicheskij portal [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://www.oboznik.ru/?p=35765>
2. Komunalna ustanova “Ізмаїльський архів”. – Ф. 778. – Оп. 1. – Д. 161.
3. Там само. – Ф. 796. – Оп. 1. – Д. 17.
4. Там само. – Ф. 779. – Оп. 1. – Д. 93.
5. Там само. – Ф. 780. – Оп. 1. – Д. 42.
6. Там само. – Ф. 770. – Оп. 1. – Д. 47.
7. Там само. – Ф. 780. – Оп. 1. – Д. 41.

Tatarinov I. E., graduate student of world history, Izmail State Liberal Arts University (Ukraine, Izmail), tatarinoff-ivan-evgen@mail.ru

Features provide the Russian army uniforms during the First World War (Based on the Bessarabian province)

Providing all necessary things servicemen during the fighting is an extremely important factor in maintaining high morale and combat capability of the army units. In the Russian Empire in the early twentieth century, is responsible for this Quartermaster Directorate Military Ministry. With the outbreak of World War I, it became clear that the commissariat alone can not handle the huge demand for clothing and footwear. Therefore, to supply the army clothes were all involved in the province of the empire, including Bessarabia.

The purpose of this article is to examine what has been done in the province of Bessarabia for army uniforms of the Russian Empire during the First World War. To achieve this goal, we used a method of system analysis, specification, verification, historical and systemic.

Author proved that during the war commissariat representatives take various steps to ensure the army clothing and footwear. To this end, the military and civil authorities Bessarabia received constant guidance and judgment of management Quartermaster Military Ministry. To implement them to make every effort, but very often in the province lacked different materials (leather, cloth).

Keywords: Bessarabia, commissariat, clothing, shoes, uniforms.

Tatarinov I. E., аспирант кафедры всемирной истории, Измаильский государственный гуманитарный университет (Украина, Измаил), tatarinoff-ivan-evgen@mail.ru

Особенности обеспечения русской армии обмундированием во время Первой мировой войны (по материалам Бессарабской губернии)

Обеспечение военнослужащих всеми необходимыми вещами в период боевых действий является чрезвычайно важным фактором поддержания высокого боевого духа и боеспособности армейских подразделений. В Российской империи в начале XX века за работу в этом направлении отвечало Интендантское управление Военного министерства. С началом Первой мировой войны стало ясно, что интендантство самостоятельно не может справиться с огромным спросом на обмундирование и обувь. Поэтому для снабжения армии одеждой были задействованы все губернии империи, в том числе и Бессарабская.

Целью данной статьи является на основе ранее опубликованных архивных документов исследования конкретных шагов власти Бессарабской губернии по поставкам армии обмундированием в годы Первой мировой войны. Для реализации поставленной цели нами был использован метод системного анализа, конкретизации, верификации, историко–системный.

Доказано, что за время войны представителями интендантства предпринимались различные шаги для обеспечения армии одеждой и обувью. С этой целью военным и гражданским властям Бессарабии поступали постоянные указания и постановления от Интендантского управления

Военного министерства. Для их выполнения прилагались все возможные усилия, но очень часто в губернии не хватало различных материалов (кожи, сукна).

Ключевые слова: Бессарабская губерния, интендантство, одежда, обувь, обмундирование.

* * *

УДК 94(438)“194/195”:327

Шваб Л. П.

кандидат історичних наук, доцент
кафедри всесвітньої історії, Східноєвропейський
національний університет ім. Лесі Українки
(Україна, Луцьк), lesyashvab@gmail.com

“В ОЧІКУВАННІ ВИЗВОЛЕННЯ”: ПОЛЬСЬКА ДИПЛОМАТИЧНА “ГРА” ДОВОКОЛА ПИТАНЬ СХІДНОГО КОРДОНУ ПОЛЬЩІ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Автор з'ясує пріоритети політики польського Лондонського уряду й дипломатії після змін, спричинених успішним наступом Червоної Армії під Сталінградом (1943 р.). Перетин радянською армією довоєнного кордону Польщі в районі Рокитна на Волині в січні 1944 р., примусили польське керівництво активізувати обговорення з СРСР питання повернення східного кордону до стану 1939 р. У переговорному процесі польські дипломати пропонували військову підтримку Червоній Армії в боротьбі з німцями й українським підпіллям. Сталін, на підставі донесень власної розвідки, вимагав визнати доконані факти, нарісонував конфронтацію й, припинивши дипломатичні контакти з легітимним урядом, перевів дискусію в русло лівої альтернативи. Постало питання про владу, як і питання східного кордону, було програне польською дипломатією. Отож йдеться про механізми програшу, як результату дії радянської агресії в Центрально–Східній Європі в прикінцевій фазі Другої світової війни.

Ключові слова: Друга світова війна, Лондонський уряд, Червона Армія, Армія Крайова, східний кордон, переговорний процес.

Територіальна суперечка, започаткована між Польщею й СРСР в 1939 р., була головним подразником у всьому блоці польсько–радянських відносин у роки Другої світової війни. Радянське керівництво покладалося на боєздатність Червоної Армії й очікувало позитивного вирішення цього питання наприкінці війни. Лондонський уряд прагнув розширити територію Польщі за рахунок Німеччини, але обов'язковою умовою повоєнної безпеки вважав збереження східного довоєнного кордону Польщі. Питання східного кордону Польщі стало “каменем спотикання” в переговорному процесі, котрий вів посол Тадеуш Ромер з радянським керівництвом у 1943 р. Сталін не прийняв заходів, запропонованих польською стороною, тим залишив площину для наступних маніпуляцій.

Інтерес до теми повоєнного облаштування Центрально–Східної Європи постійно підтримується з'ясуванням усе нових аспектів потрапляння східноєвропейських країн в залежність від Радянського Союзу після Другої світової війни. Події в Україні посилять цей інтерес, проте остаточні відповіді знайдуться лише після відкриття архівів Росії. В статті автор опирається на опубліковані документи радянсько–польських відносин в період війни, спогади Ванди Василевської, Едварда Рачинського й Тадеуша Ромера, а також на результати досліджень Кристини Керстен, Пьотра Колаковського, Євгеніуша Дурачинського, Барабари Берски, Віталія Барабаша, Альбіни Носкової та інших. Найімовірніший висновок, котрим можуть бути об'єднані думки авторів – це сплановане захоплення Сталіним територій звільнених від німецької окупації. Усі питання, котрі виникали на

дорозі втілення цієї мети, були лише “приватними справами” політичних сил, в тому числі польських.

Польський уряд на еміграції в Лондоні (Лондонський уряд) майбутнє своєї країни пов’язував з традиційною системою союзів – західними європейськими країнами й регіональними блоками. Лондонський уряд прагнув розширити території Польщі за рахунок Німеччини, але обов’язковою умовою безпеки вважав збереження східного довоєнного кордону. Ця ментальна настанова походила від часу становлення східного кордону в 1921 р. й асоціювалася з безпекою Польщі на Сході. Тому уряд, покладаючись на підтримку всього суспільства, не припускав рівного права держав на володіння землями зі змішаним польським, українським, білоруським, єврейським населенням. Східний кордон був фундаментальним елементом, котрий формував національну свідомість поляків між двома світовими війнами.

Територіальна суперечка, започаткована в 1939 р., була головним подразником у всьому блоці польсько–радянських відносин. Радянське керівництво покладалося на боєздатність Червоної Армії (ЧА) й очікувало позитивного вирішення цього питання наприкінці війни. В Москві не сумнівалися, що питання східного кордону вирішуватимуть самі [6, с. 157].

У міру того, як змінювалася ситуація на східному фронті й окреслилася перспектива визволення Польщі зі Сходу, все більшої ваги в планах польських політиків набував внутрішній фактор – забезпечення незалежності від Москви. Йшлося про підпорядкування урядові підпільної військово–політичної формації – АК (утворена в 1942 р.), частину якої становили партизанські загони.

Принциповою особливістю польського руху Опору було народження його у 1939 р. як антинімецького й антирадянського руху (Німеччина ворог № 1, СРСР ворог № 2). Антирадянські (антиросійські) настрої різко зросли в 1939 р. Згодом вони перетворилися в синдром ворожості до СРСР як головного ворога поляків. “Антирадянськість” (“антиросійськість”) у поляків асоціювалася з таким цінним почуттям як патріотизм, боротьба за незалежність тощо. Тому поступка в питанні східного кордону прирівнювалася до національної зради.

Радянська сторона, кваліфікувала антирадянські настрої як вираження класової ворожості до СРСР, тому сприймала польське підпілля як класово–вороже явище, що виникло на нових радянських територіях. Відомо, що в Західній Україні й Західній Білорусії активно створювалися військово–політичні структури, як частини загально польського підпілля, основним завданням яких було повернення східних земель Польщі.

Радянські органи держбезпеки досить швидко подавили підпільні організації. Вони арештовували й депортували польське населення в глибину Радянського Союзу. До квітня 1941 р. було заарештовано 16 тис. 758 осіб, депортовано – 389 тис. 382 осіб [5, с. 5]. На основі інформації, що надходила до Кремля з НКВС СРСР, у Сталіна вже тоді склалася думка про польське підпілля, як про загрозу цілісності його країни.

Позиція Москви живилася відомостями про антирадянські настрої серед польського населення, в

тому числі серед польських солдатів і офіцерів Польської армії в СРСР. Чисельні свідчення про цей факт отримував Генеральний комісар державної безпеки Лаврентій Берія від своєї агентури. З польського боку чим далі більше розсіювалися сподівання, що два непримиренні вороги Німеччина й СРСР звоюють один одного. Тепер небезпека надходила зі Сходу. Уряд Польщі націлював військово–політичне підпілля на опір не тільки німецьким окупантам, але й, у випадку наступу Червоної Армії, – Радянському Союзові.

Інформація про наміри Польщі надходила в Москву по кількох каналах: дипломатичних і по лінії зовнішньої розвідки, котра мала своїх резидентів у апараті уряду й спецслужбах Великобританії. З міжвоєнного часу серед членів польського уряду, котрий перебував у Лондоні (і в його апараті), зберігалася надійна агентура Москви. Росіяни мали доступ до каналів зв’язку лондонського уряду з окупованою територією, в тому числі з АК [4, с. 459–460]. Радянська агентура діяла в “низових” структурах АК [11, с. 214]. Джерелом оперативних відомостей про ситуацію на окупованих польських і радянських землях були також радянські й ліві польські партизанські рухи.

Тривалий час організаційно–політична структура підпілля не цікавила Кремль, так само, як Армія Крайова не фігурувала як головна чи найбільша військова сила польського підпілля. Основна інформація, котра надходила в Кремль, наголошувала на антирадянській скерованості підпілля, а не на результатах його боротьби з фашизмом.

Про поведінку поляків Сталіну, Георгію Малєнкову й іншим радянським керівникам надходили повідомлення від начальника Центрального штабу партизанського руху Петра Пономаренка. Автор, із “усією суворістю”, повідомляв, що поляки готові знищити радянський партизанський рух, а для підтвердження наводив слова Станіслава Міколайчика про те, що “інша поведінка польського народу позбавить союзників сили, котра може зіграти велику роль в прикінцевій фазі боротьби” [3]. Отож Пономаренко радив радянському керівництву “використати антинімецькі настрої на території власне Польщі” й “розпалити там партизанську війну”, для чого “надіслати до весни 80–90 ретельно підібраних і навчених агентів” [3]. Саме на таких донесеннях Сталін формував політику щодо польських підпільних формувань, підпорядкованих урядові на еміграції.

Майже одночасно з запискою Пономаренка в січні 1943 р. Сталін отримав пропозицію про зустріч від польського посла Тадеуша Ромера. Польський уряд непокоїли цілий ряд рішень, прийнятих Сталіним щодо колишніх східних земель Польщі. Радянське керівництво, вочевидь, рухалося до загострення стосунків з урядом Польщі. Польська сторона чутливо реагувала на цей рух. Міністр закордонних справ уряду Польщі Едвард Рачинський повідомляв про те, що радянський уряд провокує конфлікт, який довгий час лежав на поверхні. “Не можна не побачити, що радянське керівництво хоче підвести нас до непродуманих кроків, щоб у зручний момент трапилося те, що називається “розірвання” стосунків”. Міністр Рачинський ще зберігав оптимізм: “Слово “розірвання”

я беру в лапки, оскільки ми живемо в той час, коли про справжнє розірвання не може йти мови. Хочеш не хочеш, а ми партнери в боротьбі зі спільним ворогом” [13, арк. 329]. І тим не менше, конфронтація продовжувала розвиватися.

3 середини 1942 р., особливо після евакуації польської армії Владислава Андерса в Іран, Кремль посилив репресії й втручання в діяльність польських дипломатичних служб. 15 січня 1943 р. Рада Народних Комісарів СРСР видала декрет про підпорядкування радянській адміністрації органів опіки посольства Польщі [9, с. 55]. 16 січня радянський уряд заявив, що жителі, приєднаних до СРСР у 1939 р. польських земель, набувають радянського громадянства [10, с. 17; 2, с. 342–343].

Американці розуміли, що нотою 16 січня СРСР змушує польський уряд погодитися на територіальну концесію. В польських політичних колах категорично відмовлялися визнавати доконані факти. Польська дипломатія змушувала союзників визнати польські кордони непорушними. “Інакше Сталін вважатиме, що ні США, ні Велика Британія навіть “пальцем не поворухнуть”, аби стримати СРСР від амбітних планів підпорядкування Східної та Південної Європи”, – висловлювався прем’єр Сікорський [15]. В меморандумі до Департаменту США (22 березня 1943 р.) поляки просили не нехтувати тим фактом, що СРСР є тоталітарною комуністичною диктатурою, котра ніколи не виявляла схильності до демократії, то ж підігравати йому, означає формувати амбітні плани подальших територіальних анексій.

Агресивні висловлювання польських офіційних осіб давно дратували радянське керівництво. Незадоволення в СРСР викликала діяльність посла Польщі Станіслава Кота [9, с. 54]. В жовтні 1942 р. його замінив Тадеуш Ромер – досвідчений дипломат, колишній голова польської дипломатичної місії в Японії. Ромеру належало вплинути на кризу в польсько–радянських стосунках. Однак загальний розвиток подій склався проти уряду Сікорського.

У лютому–березні 1943 р. стосунки між СРСР і Польщею ще більше загострилися. Радянські ЗМІ розгорнули масовану кампанію проти польського еміграційного уряду. 21 лютого 1943 р. в “Правді”, за згодою вищого керівництва, була надрукована стаття Олександра Корнійчука, в якій автор звинувачував уряд Польщі в намаганні відібрати в СРСР українські землі й встановити східний кордон на Дніпрі в Чорному морі. Стаття Корнійчука містила однозначні застереження з боку радянського уряду [1, с. 27].

Отож від посла Ромера до Сталіна 28 лютого надійшло прохання про переговори. Зустріч зі Сталіним і Молотовим (їй передувала зустріч з Молотовим) відбулася в ніч з 25 на 26 лютого 1943 р. Значну частину бесіди Ромер присвятив розповіді про діяльність польського підпілля. Він детально зупинявся на різних аспектах боротьби з нацистами; звертав увагу Сталіна на те, що в країні діють не “партизанські з’єднання в традиційному розумінні цього слова”, а військовими частинами керують офіцери запасу й кадрові офіцери, які “строго виконують інструкції уряду”. Він повідомив також, що польському населенню не даються вказівки піднімати повстання,

тому що його успіх може гарантувати лише “...швидка допомога ззовні, з боку польських чи радянських військ”, в протилежному разі “німці відповіли б масовими репресіями” [12, с. 159]. Принаймні з цим твердженням Сталін погодився.

Про громадянство послові було заявлено, що радянські власті не говорять про визнання громадянами СРСР поляків, котрі восени 1939 р. тимчасово перебували на приєднаних територіях. Ромер відповів, що почуте є надзвичайно важливим для нього. Водночас Сталін не прийняв пропозиції Ромера про надання громадянства за власним бажанням [1, с. 27].

Щодо питань про кордони Польщі Ромер зауважив, що перехід у 1939 р. польських територій до СРСР вирішувався без участі польського уряду. На що Сталін відповів: “Але у вирішенні цього питання брали участь український та білоруський народи” [1, с. 27]. Радянський лідер говорив про легітимність встановлених кордонів, підтвержену волевиявленням населення в ході виборів народних зборів Західної України й Західної Білорусі в жовтні 1939 р. “Якщо вважати, що український та білоруський народи мають право на свою державу, – стверджував Сталін, – то восени 1939 р. відбулося возз’єднання українського і білоруського народів. Українці та білоруси – не поляки. Радянський Союз не приєднав польських провінцій. Всі польські провінції відійшли Німеччині” [1, с. 27]. Ця розмова була більш жорсткою з боку Сталіна. Єдине, що пообіцяв радянський керівник, навзаєм отримавши обіцянку Ромера, утримуватися від односторонніх заяв.

Усе сказане, на наш погляд, було лише необхідним вступом до найбільш важливого, з чим прийшов польський дипломат у Кремль. Ромер запропонував обговорити питання практичної взаємодії військово–політичного підпілля з Червоною Армією. Він повідомив Сталінові про підготовку військовим підпіллям операції для виведення з ладу 85% колій, що йшли через Польщу. Тим самим Москві давали зрозуміти, наскільки серйозною військовою силою може розпоряджатися польський уряд і пропонували “встановити контакт між військовою владою Польщі й СРСР...” [1, с. 28]. Наголосимо, що Армія Крайова, як основна військова сила, у цій розмові не згадувалася.

У пропозиції Ромера приховувався далекоглядний політичний розрахунок, котрий виник, як слід вважати, під впливом розгрому армії Паулюса під Сталінградом. Ця подія, цілком ймовірно, могла спричинитися до перемоги Червоної Армії над вермахтом, а значить привести ЧА в країни Східної Європи й змінити тактику польського керівництва. Досвідчений політичний “гравець” Сталін зрозумів політичний зміст пропозиції Ромера. Дати згоду означало зробити підпільні збройні сили польського уряду, тобто Армію Крайову, активним елементом радянсько–польських міждержавних відносин і партнером Червоної Армії. Досвід Сталіна підказував інше: таке партнерство неповноцінне з точки зору бойових можливостей, в подальшому може “пов’язувати” бойові операції регулярної армії з діями польських партизанських загонів, що суперечило інтересам радянського командування. Важко навіть припустити, що Сталін хотів би ділитися результатами перемоги Червоної Армії з кимось іншим. Тим більше, що йому були відомі наміри польського уряду в

прикінцевій фазі війни застосувати “внутрішній фактор” так, щоб утруднити плани Москви стосовно Польщі [3]. Тому Сталін відмовив Ромеру.

Сталін не прийняв політичних планів, запропонованих лондонським урядом, і тим залишив польський напрямок відкритим для наступних маніпуляцій.

2 березня Молотов висунув нове звинувачення польському урядові: політика польських керівних кіл “ламає єдиний фронт слов’янських народів в боротьбі з німецьким нашествям”, звідси слідував висновок, що польський уряд “не відображає дійсної думки польського народу” [2, с. 351]. Тож Сталін відмовився повернути полякам, котрі мешкали на довоєнних східних землях Польщі, польське громадянство, а також сприяти їх виїздові. Натомість посилювалися репресії. Розпочалися арешти довірених осіб польського посольства, за відмову оформити радянські паспорти було арештовано 200 осіб (кілька днів цих людей утримували без харчування і води), чинилися перешкоди виїзду з Радянського Союзу сім’ям військових, евакуйованих у 1942 р. Ще на зустрічі 18 лютого Ромер вказав на факти змушування до прийняття радянського громадянства службовців польського посольства. Відповіді наркома були, як і раніше, жорсткими [1, с. 28].

У провалі переговорів з СРСР прем’єр Владислав Сікорський звинувачував уряди США й Великобританії. “Гра” полягала в наданні Польщі преференції, тільки після відмови від східних земель. Але, якраз напередодні зустрічі зі Сталіним, 25 лютого 1943 р. лондонський уряд оприлюднив заяву про принципову незгоду поступитися східними землями на користь СРСР. У ході березневих розмов Ромер делікатно ухилився від розмови про кордони [7, с. 219]. Але радянське керівництво очікувало від прем’єра Сікорського поступок в обмін на співробітництво з СРСР, подібно до рішення чехословацького президента Едварда Бенеша. Інакше переговори вважали безперспективними [7, с. 219].

Після звернення прем’єра Сікорського до Рузвельта й Черчилля з вимогою аби уряди їх держав підтвердили засади “невизнання dokonаних фактів”, березневі польсько–радянські переговори остаточно зупинилися. Ванда Василевська в спогадах розповіла, що Сталін говорив їй: “... раніше чи пізніше, а до розірвання дійде” [17, с. 383]. Тож Кремль ставився пасивно до ініціатив Ромера продовжити переговори.

Олександр Богомолов, радянський посол в Лондоні, спробував схилити польський уряд до поступок. У розмові з міністром Рачинським 31 березня 1943 р. він окреслив можливість створення “конфедерації центрально–європейських держав” (за що виступав уряд Сікорського), якщо проблеми кордонів будуть “по дружньому врегульовані”. Міністр Рачинський вкотре ухилився від розмови [14, с. 248]. Стримати “поляків в їх бажанні розгорнути скажену антирадянську кампанію”, в тому числі з приводу польсько–радянського кордону, прагнули й британці. Вони розуміли наскільки в новій ситуації може бути складним повернення лондонського уряду в країну [8, с. 226–231; 4, с. 461–462].

Зміни, що надходили, розуміли не тільки західні держави, але й Москва, котра зміщувала умови нормалізації радянського–польських стосунків з питання про кордони на питання складу польського уряду, зручного для себе.

У ці дні міністр закордонних справ уряду на еміграції Рачинський у своєму щоденнику описував ситуацію, що складалася у стосунках з СРСР, як таку, що постійно загострюється. Після статті Корнійчука та обміну нотами, “наступним зухвалим кроком”, за висловлюванням голови польського Міністерства закордонних справ, з радянського боку став вихід в Москві щонедільника польських комуністів “Вільна Польща”, більш гострого спрямування, ніж “Нові видноколи”. З перших чисел “Вільна Польща” атакувала емігрантський уряд в Лондоні, а особливо прем’єра уряду Сікорського. Переговори Ромера зі Сталіним і Молотовим не зупинили “еволюції”, що тривала постійно ось уже три місяці й створила враження неминучості провалу. Більшовики почали “підкоп” під “союзний” польський уряд. До арсеналу гасел долучили захист прав України та українців, Білорусії та білорусів, – так оцінював ситуацію міністр Рачинський [16, с. 166].

Добре зорієнтований у польсько–радянських відносинах посол США при уряді Польщі на еміграції, стверджував, що СРСР навмисне провокував кризу. З його слів, прем’єр Сікорський розумів, що Сталін шукатиме спосіб зірвати переговори з Ромером, але зважаючи на західних союзників не посунеться до повного розірвання дипломатичних стосунків. Президент Рузвельт думав інакше: “Остаточно вирішувати, що Польща повинна мати, будуть великі держави, і він, президент, не піде на мирну конференцію тільки для того, аби торгуватися з поляками, чи якимись іншими малими державами” [10, с. 17–18]. Серед американських дипломатів, зацікавлених, свого часу, в польських справах – Ентоні Д. Дрексель Більдт (Anthoni Joseph Drexel Biddle), Вільям Г. Стендлі (William Harrison Standley) – побутувала думка, що Захід ніколи не поставить інтереси Польщі вище інтересів Радянського Союзу, хоч би якими слушними були аргументи поляків. Президент Рузвельт ухилився від польських справ, поклавши відповідальність за переговори з поляками на Джозефа Е. Девіса (Joseph E. Davieson), відомого своїми прорадянськими поглядами.

В оцінці ситуації, що склалася, прем’єр Сікорський помилявся двічі: перебільшував можливості Великобританії та США, а також не помітив наростаючої потуги СРСР. Розрахунки на допомогу західних союзників все менше себе оправдовували. Лондон і Вашингтон пристали на позицію радянського керівництва.

До “точки найвищого кипіння” польсько–радянські стосунки наблизило “катинське питання”. В квітні 1943 р. німецькі власті оприлюднили відомості про знайдені біля Смоленська поховання польських воєнних офіцерів, розстріляних НКВС восени 1940 р. Польська преса в Лондоні “зірвалася” антирадянською агітацією. На кабінет Сікорського хлинула критика за пасивність і поступливість СРСР. Опозиція погрозувала акціями непокорі в польських частинах на Заході та Близькому

Сході й розвалом всієї еміграції. Піддаючись її натискові, прем'єр 17 квітня скерував у Міжнародний червоний хрест прохання обстежити поховання в Катині. 20 квітня рішення прем'єра стало відомим у Москві [14, с. 254]. Радянське керівництво відреагувало нотою 25 квітня 1943 р. й рішенням припинити дипломатичні відносини з польським емігрантським урядом [2, с. 356–357]. Зауважмо, Сталін застосував формулу “припинення”, а не “розірвання” відносин, змушуючи антифашистську коаліцію розуміти, що йдеться про польський уряд, а не про польський народ. У такий спосіб Сталін витісняв із воєнного політичного дискурсу польську проблему на користь “лівої альтернативи”.

На практиці це означало, що СРСР може обрати іншого польського державно-політичного партнера. Польща ж втратила в антигітлерівській коаліції позицію впливового суб'єкта під час обговорення союзниками її ситуації. Вона перетворювалася на об'єкт їх узгодженої чи “індивідуальної” політики. Лондонські поляки помилилися, коли вирішили політично й морально “роззброїти” Сталіна інформацією чисто німецького походження. Це зіграло злий жарт із Лондонським урядом.

Список використаних джерел

1. Барабаш В. Дипломатія польського емігрантського правительства в отношении СССР в конце 1942 – апреле 1943 г. / Виталий Барабаш // Журнал международного права и международных отношений. – 2009. – № 3. – С. 26–30.
2. Документы и материалы по истории советско-польских отношений : в 12 т. / [под ред. И.А. Хренова и В.Т. Ковальского]. – М. : Наука, 1973. – Т. 8: Январь 1944 – декабрь 1945 г. – 680 с.
3. Носкова А. Сталин и Армия Крайова (К формированию позиции советского руководства) [Электронный ресурс] / Альбина Носкова // Российские и славянские исследования. – 2008. – Вып. 3 (58). – Режим доступа: <http://www.rsijournal.net/stalin-i-armiya-krajova-k-formirovaniyu-pozicii-sovetskogo-rukovodstva/>
4. Очерки истории российской внешней разведки : в 6 т. / [главный редактор В.И. Трубников [и др.]]. – М. : Международные отношения, 1999. – Т. 4: 1941–1945. – 696 с.
5. Польское подполье на территории Западной Украины и Западной Белоруссии. 1939–1941. Польские подполье на территориях Западной Украины и Западной Белоруссии. 1939–1941 : в 2 т. [Текст] / [ком. ред. W. Komogorow [et al]]; wybór i oprac. naukowe Z. Gainowniczek [et al.]. – Warszawa : Archiwum MSW i ARP; Moskwa : Zarząd Rejestracji i Zasadów Archiwalnych FSB RF, 2001. – Т. 1. – 724 с.
6. Ржешевский О. Сталин и Черчилль. Встречи. Беседы. Дискуссии: документы, комментарии; 1941–1945 [Текст] / Олег Ржешевский. – М. : Наука, 2004. – 564 с.
7. Berska B. Kłopotliwy sojusznik. Wpływ dyplomacji brytyjskiej na stosunki polsko-sowieckie w latach 1939–1943 / Barbara Berska. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2005. – 268 с.
8. Duraczyński E. Polska. Dzieje polityczne. 1939–1945 [Текст] / Eugeniusz Duraczyński. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1999. – 636 с.
9. Historia dyplomacji polskiej (połowa X – XX w.): w 5 t. [pod red. Waldemara Michowicza; oprac. Andrzej Brzeziński, [całość red. Gerard Labuda] [Текст]. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. – Т. 5. – 844 с.
10. Kersten K. Narodziny systemu władzy [Текст] / Krystyna Kersten. – Lublin, 1986. – 393 s.
11. Kołakowski P. NRWD I GRU na ziemiach polskich 1939–1945 [Текст] / Piotr Kołakowski. – Warszawa : Bellona, 2002. – 387 с.
12. Romer T. Moja misja jako ambasadora Rzeczy Pospolitej w Związku Sowieckim [Текст] / Tadeusz Romer // Zeszyty Historyczne. – 1974. – Nr. 30. – S. 146–164.
13. Sprawy polsko-sowieckie w Komisje Spraw Zagranicznych Rady Narodowej RP w Londynie 1943 r. [Текст] // AAN. 202 / 1 / 16.
14. Tebinka J. Polityka brytyjska wobec problemu granicy polsko-radzieckiej 1939–1945 [Текст] / Jacek Tebinka. – Warszawa : Wydawnictwo “Neriton”, 1998. – 458 s.
15. United States Department of State / Foreign relations of the United States. Conferences at Washington and Quebec, 1943 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://digiocoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?id=FRUS.FRUS1943>
16. W sojusznicy Londynie. Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939–1945 [Текст] / Edward Raczyński. – Londyn : Polska Fundacja Kulturalna, 1997. – 450 s.
17. Wspomnienia Wandy Wasilewskiej 1939–1944 [Текст] / Wanda Wasilewska // Archiwum Ruchu Robotniczego. – Warszawa, 1982. – Т. VII.

Wydawnictwo “Neriton”, 1998. – 458 с.

15. United States Department of State / Foreign relations of the United States. Conferences at Washington and Quebec, 1943 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://digiocoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?id=FRUS.FRUS1943>

16. W sojusznicy Londynie. Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939–1945 [Текст] / Edward Raczyński. – Londyn : Polska Fundacja Kulturalna, 1997. – 450 с.

17. Wspomnienia Wandy Wasilewskiej 1939–1944 [Текст] / Wanda Wasilewska // Archiwum Ruchu Robotniczego. – Warszawa, 1982. – Т. VII.

References

1. Barabash V. Diplomacja pol'skiego jemigrantskiego pravitel'stva v otnoshenii SSSR v konce 1942 – aprele 1943 g. / Vitalij Barabash // Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnyh otnoshenij. – 2009. – № 3. – S. 26–30.
2. Dokumenty i materialy po istorii sovetsko-pol'skih otnoshenij: v 12 t. / [pod red. I.A. Hrenova i V.T. Koval'skogo]. – M. : Nauka, 1973. – T. 8: Janvar' 1944 – dekabr' 1945 g. – 680 s.
3. Noskova A. Stalin i Armija Krajova (K formirovaniyu pozicii sovetskogo rukovodstva) [Elektronnyj resurs] / Al'bina Noskova // Rossijskie i slavjanskie issledovaniya. – 2008. – Vyp. 3 (58). – Rezhym dostupu : <http://www.rsijournal.net/stalin-i-armiya-krajova-k-formirovaniyu-pozicii-sovetskogo-rukovodstva/>
4. Ocherki istorii rossijskoj vneshnej razvedki : v 6 t. / [glavnyj redaktor V.I. Trubnikov [i dr.]]. – M. : Mezhdunarodnye otnosheniya, 1999. – T. 4: 1941–1945. – 696 s.
5. Pol'skoe podpol'e na territorii Zapadnoj Ukrainy i Zapadnoj Belorussii. 1939–1941. Polskie podziemie na terenach Zachodniej Ukrainy i Zachodniej Bialorusi. 1939–1941: w 2 t. [Tekst] / [kom. Red. W. Komogorow [et al]]; wybór i oprac. naukowe Z. Gainowniczek [et al.]. – Warszawa : Archiwum MSW i ARP; Moskwa : Zarząd Rejestracji i Zasadów Archiwalnych FSB RF, 2001. – Т. 1. – 724 s.
6. Rzheshevskij O. Stalin i Cherchill'. Vstrechi. Besedy. Diskussii: dokumenty, kommentarii; 1941–1945 [Текст] / Oleg Rzheshevskij. – М. : Nauka, 2004. – 564 s.
7. Berska B. Kłopotliwy sojusznik. Wpływ dyplomacji brytyjskiej na stosunki polsko-sowieckie w latach 1939–1943 / Barbara Berska. – Kraków : Księgarnia Akademicka, 2005. – 268 s.
8. Duraczyński E. Polska. Dzieje polityczne. 1939–1945 [Текст] / Eugeniusz Duraczyński. – Warszawa : Wiedza Powszechna, 1999. – 636 s.
9. Historia dyplomacji polskiej (połowa X – XX w.): w 5 t. [pod red. Waldemara Michowicza; oprac. Andrzej Brzeziński, [całość red. Gerard Labuda] [Текст]. – Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 1999. – Т. 5. – 844 s.
10. Kersten K. Narodziny systemu władzy [Текст] / Krystyna Kersten. – Lublin, 1986. – 393 s.
11. Kołakowski P. NRWD I GRU na ziemiach polskich 1939–1945 [Текст] / Piotr Kołakowski. – Warszawa : Bellona, 2002. – 387 s.
12. Romer T. Moja misja jako ambasadora Rzeczy Pospolitej w Związku Sowieckim [Текст] / Tadeusz Romer // Zeszyty Historyczne. – 1974. – Nr. 30. – S. 146–164.
13. Sprawy polsko-sowieckie w Komisje Spraw Zagranicznych Rady Narodowej RP w Londynie 1943 r. [Текст] // AAN. 202 / 1 / 16.
14. Tebinka J. Polityka brytyjska wobec problemu granicy polsko-radzieckiej 1939–1945 [Текст] / Jacek Tebinka. – Warszawa : Wydawnictwo “Neriton”, 1998. – 458 s.
15. United States Department of State / Foreign relations of the United States. Conferences at Washington and Quebec, 1943 [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu : <http://digiocoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?id=FRUS.FRUS1943>
16. W sojusznicy Londynie. Dziennik ambasadora Edwarda Raczyńskiego 1939–1945 [Текст] / Edward Raczyński. – Londyn : Polska Fundacja Kulturalna, 1997. – 450 s.
17. Wspomnienia Wandy Wasilewskiej 1939–1944 [Текст] / Wanda Wasilewska // Archiwum Ruchu Robotniczego. – Warszawa, 1982. – Т. VII.

Shvab L. P., PhD in History, Lesya Ukrainka Eastern European National University, assistant professor of the world history of the foreign countries department (Ukraine, Lutsk), lesyashvab@gmail.com

“Waiting for Liberation”: Polish diplomatic “game” within Eastern Polish border issue during the Second World War

The author clarifies London government policy priorities and diplomacies after changes, which were caused by the Red Army successful Stalingrad attack (1943). Crossing by the Soviet Army a pre-war Polish border in Rokytne area (Volyn) on January, 1944, made Polish government intensify discussions with the Soviet Union

about the Eastern border reversion issue, to the same status as it was in 1939. During negotiations, Polish diplomats offered military support to the Red Army in the struggle against the Germans and Ukrainian underground activity. Stalin, on the basis of his own secret service reports, required to accept accomplished facts and to intensify the confrontation. He stopped diplomatic contacts with legitimate government and turned the discussion in the left alternative way. Raised question about power and the Eastern border was lost by Polish diplomacy. So, the article is devoted to the defeat mechanisms, as a result of Soviet aggression in Central and Eastern Europe in the final period of the Second World War.

Keywords: the Second World War, London government, Red Army, Home Army, Eastern border, negotiations.

Шваб Л. П., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории, Восточноевропейский национальный университет им. Леси Украинки (Украина, Луцк), lesyashvab@gmail.com

“В ожидании освобождения”: польская дипломатическая “игра” в вопросе восточной границы Польши в годы Второй мировой войны

Автор излагает приоритеты политики польского правительства в Лондоне и дипломатии после изменений, вызванных успешным наступлением Красной Армии под Сталинградом (1943 г.). После пересечения советской армией границы в Рокитне на Вольни в январе 1944 года, польское руководство было вынуждено активизировать переговоры с СССР по вопросу восточной границы государства к состоянию в 1939 г. В процессе переговоров, польские дипломаты предложили военную поддержку Красной Армии в борьбе с немцами и украинским подпольем. Сталин, на основе отчетности собственных спецслужб, потребовал признать существующие факты, увеличил конфронтацию и приостановил дипломатические контакты с легитимным правительством, перевел дискуссию в русло левой альтернативы. Возникший вопрос о власти, а также вопрос о восточной границе, польская дипломатия проиграла. Поэтому мы говорим о механизмах проигрыша, как результата советской агрессии в конце Второй мировой войны в странах Центрально-Восточной Европы.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Лондонское правительство, Красная Армия, Армия Крайова, восточная граница, переговорный процесс.

* * *

УДК 930.903.08“04/09”

Дорошенко Л. В.
аспірантка історичного факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ), linka_nika@mail.ru

ДОСЛІДЖЕННЯ ОРНАМЕНТАЦІЇ КЕРАМІЧНОГО ПОСУДУ РАЙКОВЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Для археологічних пам'яток починаючи, принаймні, від доби енеоліту найбільш масовими знахідками є рештки керамічних посудин, на підставі різноманітних спостережень над якими робляться висновки про культурно-територіальні та хронологічні групи. Інформаційний потенціал оздоблень є доволі широким, тому “залишковий принцип” аналізу орнаментики несправданний.

У статті розглянуто інформативні можливості орнаментики, можливість використання орнаментів при датуванні. Продемонстровано підходи різних дослідників до аналізу орнаментики ранньосередньовічної кераміки, показано до яких висновків вони приходили, вивчаючи оздоблення посудин. Здійснено спробу випрацювання алгоритму аналізу орнаментики керамічних посудин, аби отримати максимально вичерпну інформацію, мати можливість робити адекватні припущення щодо взаємовпливів орнаментальних традицій. Статистична обробка, картографування орнаментів дозволить виявити стійкі сполучення типів та композицій орнаментів. Подібна інформація дозволить повноцінно зіставляти матеріали різних територій, а отже – адекватно визначати зв'язки, впливи тощо.

Ключові слова: орнаментика, райковецька культура, аналіз, підхід, інформативні можливості.

Для археологічних пам'яток починаючи, принаймні, від доби енеоліту найбільш масовими знахідками є рештки керамічних посудин. Саме з огляду на цю складову матеріальної культури здебільшого й визначаються культурні та хронологічні групи старожитностей, адже кераміка, особливо ліпна, є доволі консервативним елементом, який досить повільно еволюціонує. Тому на підставі різноманітних спостережень щодо цієї групи знахідок робляться висновки про культурно-територіальні та хронологічні

групи, в тому числі й ранньосередньовічних пам'яток в силу того, що масив здобутого на них матеріалу складається практично виключно з решток керамічного посуду. Стосується зазначене й пам'яток райковецької культури, ареал якої охоплює значну територію – Правобережну Україну і Закарпаття, а також суміжні області Білорусі на півночі, Молдови, Румунії і Болгарії – на південному-заході.

Зазвичай головну увагу під час вивчення керамічних посудин дослідники звертають на морфологію цих виробів, певною мірою – на технологічні аспекти й, за “залишковим принципом”, оздоблення. Певні зауваження з приводу орнаментациі керамічних комплексів другої половини I тис. н.е. в принципі, та орнаментациі кераміки райковецької культури зокрема, в роботах попередників мали, здебільшого, побіжний характер. Але не зважаючи на те, що спеціального дослідження орнаментованої кераміки зазначеної групи старожитностей здійснено не було, на інформативних можливостях оздоблень посудин, нехай і принагідно, науковці все ж зупинялися. Більше того, дослідники керамічних наборів райковецької культури акцентують увагу на тому, що зміни в орнаментациі, поряд із зміною форм дозволяють використовувати орнаменти при датуванні, адже на основі спостережень над орнаментами можна визначати відносно ранні та пізні комплекси, а разом із стратиграфічними даними – виділяти періоди розвитку археологічної культури. Тому в силу вищезазначеної масовості керамічного матеріалу та інформаційного потенціалу оздоблень, якими б примітивними та незграбними вони не здавалися на перший погляд, доцільним є приділення уваги саме орнаментациі керамічних комплексів райковецької культури.

Дослідження пам'яток зазначеної культури почалося ще в XIX ст. й на сьогоднішній день відомо близько 500 пам'яток, керамічні комплекси яких в більшій чи меншій мірі вивчені. В своїх узагальнюючих працях дослідники акцентують увагу на різних елементах матеріальної культури, зупиняючись й на кераміці, зокрема на морфологічних ознаках посудин, поряд з характеристикою яких зазначаються основні риси орнаментациі, її інформативні можливості (ролі в процесі датування, визначенні хронології певних комплексів, періодизації окремих пам'яток). Дослідники намагаються прослідкувати динаміку розвитку орнаментациі кераміки культури, практично завжди прив'язуючи застосування того чи іншого орнаментального елемента до способу формовки посудини. На основі переважання деякої орнаментациі на посудинах ліпного чи гончарного виготовлення (враховуючи морфологічні ознаки) виділяються групи кераміки, співставлення яких в свою чергу слугує підставою для виділення періодів розвитку археологічної культури, пошуку генетичних зв'язків між культурами.

В літературі немає єдиного бачення датування пам'яток райковецької культури, зокрема початку її існування. Особливістю райковецької кераміки є те, що тенденція у розвитку посуду, відзначена дослідниками (ліпна, практично неорнаментована кераміка зустрічається переважно в нижніх стратиграфічних горизонтах; в більш пізніх горизонтах – ліпна,